

Rádlovo pojetí pravdy v souvislosti s tradicemi a budoucností evropského myšlení [1993]

Žižkov I., 13. 11. 1993

01

Nebudu vám podrobně vykládat o Rádlově pojetí pravdy a o tom, jak se formovalo víc než dvě desetiletí. To by snad mohlo být na místě na nějaké konferenci nebo kongresu. V literatuře ostatně máme už celou řadu menších, časopiseckých nebo podobných prací, soustředěných právě kolem tohoto tématu. Také já jsem o tom už několikrát psal. Ale z nějakých důvodů to nikoho nepřesvědčuje. Vykládal jsem o tom letos v květnu v Berlíně, ale nemělo to odezvu. Minulý rok jsem o tom mluvil v Bonnu, také bez valného ohlasu, jen na jednom kongresu v Navarre (v Pamploně) to zaujalo několik účastníků, zejména studentů, kteří říkali, že to určitě přijedou studovat do Prahy. Ovšem ani u nás to zatím nijak nezapůsobilo. Mohlo by se zdát, že bych s tím už jednou měl přestat. – Zůstanu tedy jen u konstatování jednoho dosti pozoruhodného faktu.

02

Jaké jsou důvody, proč asi to nikoho nepřesvědčuje (Leppenies: Koho tím chcete přesvědčit?), a jaké jsou moje důvody, proč s tím navzdory všemu rozhodně nechci přestat. Ty nejsou jenom v Rádlovi, ale v celém kontextu dnešní filosofie, ba v celé dosavadní evropské myšlenkové tradici. Proto budu mluvit raději o tomto kontextu. Ale nejprve několik slov o tom, proč právě Rádl má – alespoň po mém soudu – tak mimořádnou a právě dnes aktuální důležitost právě v kontextu evropské kulturní a myšlenkové, ba i duchovní tradice.

03

Rádl nikdy nenapsal ani knihu, ani soustředěnou studii, kde by se pokusil v celku a soustavně vyložit své chápání pravdy. Ale když si badatel pozorně vyhledá všechny místa Rádlových větších i menších spisů, na kterých je řeč o pravdě, zjistí jednak, že se Rádl touto otázkou nezabýval jen nahodile a okrajově, nýbrž velice důkladně a do hloubky, a to trvale již od dob, kdy ještě pracoval jako biolog, až do chvíle, kdy těžce onemocněl a musel s veškerou duševní prací skoncovat. I když poslouchal lékařských rad a pokynů, přece se alespoň občas, když se mu dařilo trochu lépe, k filosofii a tedy také k této otázce vracel, neboť o tom svědčí jeho „filosofický odkaz“, jak sám svou „Útěchu z filosofie“ označil.

04

Avšak ani to by nebylo možno považovat za tak mimořádnou záležitost. Známe řadu jiných případů, kdy se filosof po celý život vrací k některým tématům a pokouší se je vždycky znovu a nově uchopit a problémy, které jsou s nimi spojeny, vždy znovu řešit. Na Rádlovi překvapuje nejvíc, že jeho různé poznámky, roztroušené v textech pocházejících z dob značně od sebe odlehých, lze bez násilí a bez křečovitě umanutosti interpretovat ve vzájemných souvislostech, které dávají dobrý smysl a které jen málo a pouze okrajově svědčí o nějakých hlubších či dalekosáhlejších proměnách jeho myslitelského přístupu. Spíše jde vždycky o postupně se prohlubující promyšlenost a zejména o spolehlivější a přesnější formulace. Cesta, po které se přitom Rádl ubírá, je až neuvěřitelně vnitřně koncizní a integrovaná, tj. jednoznačná. To byl ostatně nespíš hlavní důvod pro to, proč jej Patočka – jehož myslitelský vztah k Rádlovi byl leckdy velmi napjatý a někdy až neurotický – jednou označil za snad nejhlubšího našeho myslitele.

05

Rádl sám jednou prohlásil, že myšlenky se rodí vždycky jen z jiných myšlenek. To platilo pochopitelně i pro něho a pro jeho pojetí pravdy. Bezprostřední motivy jeho myslitelského zaměření v tomto bodě zatím neznáme, protože nám chybí nejenom potřebná znalost Rádlova života a příslušných podkladů, ale s největší pravděpodobností i tyto podklady samy. Občas slyšíme stesky, že naši lidé – a zejména mladí lidé – ztratili a nadále ztrácejí povědomí dějinné kontinuity, a to jak národní, tak náboženské či obecně kulturní. Leccos nasvědčuje tomu, že dnešní situace není zase tak mimořádně horší oproti dřívějším a že jediný rozdíl snad spočívá v tom, že v posledních desetiletích nemohly vycházet ani knihy, které by ono dějinné povědomí podněcovaly a posilovaly alespoň u těch, kdo o to vůbec stáli a nadále stojí. Uvedu dva příklady jakési pozoruhodné necitlivosti vůči historicky významným okolnostem, jež mají úzkou souvislost s naším tématem. Nechám přitom zcela stranou nějaké moralizující posuzování toho, co zmíním, a připomenu jen velmi stručně alternativy pro srovnání.

05

Pan Unger – likvidace písemností x Naděžda Mandělstamová (paní Rádlová: Rádlova největší chyba byla, že opustil biologii).

06

Kozák – koncem šedesátých let mi řekl o Masarykových předválečných přednáškách (prý asi někdy 1907–9), kde zmiňoval Husa a jeho pojetí pravdy – bylo to asi vlivem Masarykovým, že toto téma se stalo čímsi tak významným hned pro tři Masarykovy žáky, Rádla, Kozáka i Hromádku – ale chybí jakýkoliv písemný nebo tištěný doklad (zatím) – archivy byly nedostupné.

07

Společné zmíněným třem Masarykovým žákům je odmítání adekvátního pojetí (u Masaryka v Hovorech naproti tomu se vrací – není to spíše vina Čapkova nebo dcery Alice?).

08

Evropa a evropské tradice stojí na svou základech resp. na po věky trvajících synkrezi těchto dvou tradic, totiž hebrejské a řecké. Napětí a rozpory mezi obojí tradicí byly stále zdrojem nových a nových pokusů zejména myšlenkových. Hlavní motivací byla theologická potřeba maximálně využít prostředků a nástrojů řeckého pojmového myšlení na obranu proti filosofickým mýtům, především pak proti gnózi, která představovala pro křesťanství obrovské, zničující nebezpečí.

09

Křesťanští myslitelé prvních staletí sáhli po tom nejlepším, co bylo k dispozici, a snad také pod vlivem novoplatónství, ale proti němu (neboť se v něm ozýval také orientální mýtus), se opřeli o Platóna, který se stal „křesťanským filosofem“ po výtce. Tím ovšem vlastně možná nechtěně zachránili filosofii (rozdíl od Islámu). Později byl obdobně pokřesťanštěn Aristotelés, jehož filosofické spisy se do Evropy dostávaly arabským prostřednictvím. Vrchol křesťanského platonismu vidíme v Augustinovi, vrchol křesťanského aristotelismu v Albertu Velikém a Tomáši Akvinském.

10

Důsledky: filosofii se dostalo velkého významu, i když deklarovaně jen služebného. Filosofie však zdaleka nezůstala jen služkou theologie, ale ve skutečnosti se v myšlenkovém ohledu stala v mnohém její paní. Dokonce můžeme mluvit o jakémsi „babylónském zajetí“ (nebo egyptském zajetí) křesťanského myšlení řeckou metafyzikou. Nejhlubší myslitelé to už odedávna

cítili, ale obrana proti tomu byla obtížná, rozhodně nebyly k dispozici přímé prostředky. Proto převzaly hlavní úlohy prostředky nepřímé.

11

Základem veškeré obrany byl důraz na Ježíše a na jeho navazování na tradici proroků, tedy na Starý Zákon. Ježíšovo poselství ovšem bylo už interpretováno pod vlivem helenismu. Apoštol Pavel byl skvělým organizátorem a mimořádným ideovým vůdcem, ale pocházel z helenizované židovské rodiny a osobně se s Ježíšem nikdy nesetkal. Jeho chápání víry se od Ježíšova chápání značně lišilo již tím, že proti ní stavěl vidění (tváří v tvář), kdežto Ježíš stavěl víru proti strachu a úzkosti.

12

Rádl ukázal v DF I, jak mimořádný smysl má právě pro Ježíšovo poselství, pro jeho „evangelium“ a také pro jeho způsob myšlení. Ale ještě hlouběji to ukázal právě svým pojetím pravdy.

13

Zmíním tu jen to, že napsal, že pravda není, ale má být. Na jiném místě totéž napsal o Bohu. Jaký to má smysl? „Jest“, „jsoucí“ a „jsoucno“ v tradici řecké. Vztah mezi tím, co „jest“, a pravdou. A jak tomu je v tradici hebrejské. Problém s překládáním do řečtiny (LXX) a do dalších evropských jazyků, nejprve do latiny. Zvláštnost českého jazyka.

14

Ezdráš III., před Husem, Hus, po Husovi (Jakoubek, Rokycana, Týn, Hradec, písecký hejtman atd., Palacký, Masaryk a jeho 3 žáci: Rádl, Kozák, Hromádka.

15

Pravda, která není, ale přichází, je právě proto mocnější než jakékoliv jsoucno, neboť vše, co jest, dříve nebo později odchází, pomíjí. Proto také pravda nevítězí hned, nýbrž „na věky“.

16

Perspektiva revize „metafyziky“: předmětné a nepředmětné myšlení.